

Hloupé otázky – reakce na článek „Hloupost“ ve vědě aneb Proč klást hloupé otázky

Když jsem před lety pracovala na magisterské práci, posteskla jsem si školitelce Jitce Klimešové na svůj pomalý a tápavý postup. Dodala jsem, že si nejsem ani zdaleka jistá, jestli „na to mám“ (rozuměj, jestli nejsem příliš hloupá na sepsání magisterské práce nebo na vědu vůbec). Její reakce mě překvapila a dodnes si ji poměrně často připomínám. Nepokoušela se mě uklidnit ujišťováním, že na „to“ přece samozřejmě „mám“. Místo toho zcela otočila úhel pohledu: „Nejde o to, jestli na to máš, ale jestli to opravdu chceš dělat. Pokud to (vědu) opravdu chceš dělat, poradíš si i se svými limity a omezeními“. Máš problém s matematikou? Příber do týmu někoho, kdo bude dělat složité výpočty, zatímco ty budeš vymýšlet vědecké otázky a interpretovat data. Jsi dysgrafik a nenapišeš jedinou větu bez hrubé pravopisné chyby? Najdi si člověka, který bude tvé rukopisy opravovat, než je dáš z ruky. Vždycky je nějaké řešení.

Od té doby se mi ještě mnohokrát stalo, že jsem si sáhla na dno svých možností. Několikrát jsem došla i k závěru, že jediným řešením, jak si zachovat tvář (např. po státní doktorské zkoušce, kterou jsem sice udělala, ...) je okamžitě ukončit studium, protože už ničím se ta ostuda nedá odčinit. Když jsem pak začala školit svého prvního studenta, poznala jsem úplně jiný typ nejistoty, spojený s pocitem velké zodpovědnosti za druhého člověka. Nebo když jsem poprvé začala přednášet a poté, co jsem řekla asi dvě věty z pečlivě připravené prezentace, přišla od studentů otázka, na kterou jsem neuměla odpovědět, dokonce jsem v tu chvíli vůbec nevěděla, „která

bije“... Nebo když mi přišel z redakce časopisu, kam jsem poslala jeden ze svých prvních rukopisů, odmítavý dopis se zdrcující kritikou kvality textu, při jehož psaní jsem téměř „vykrvácela“.

Proč o tom vůbec mluvit? Jakub Štenc v článku „Hloupost“ ve vědě aneb Proč klást hloupé otázky (Živa 2019, 6: CLXXIV) vyzývá k diskuzi o tom, jak předcházet situacím, kdy nadaní a motivovaní lidé opustí studium jen proto, že se jim nedostalo ujištění, že je v pořádku cítit se hloupě.

Ve svém textu otevřeně píše o vlastní „hlouposti“ jako o něčem, co člověku brání pochopit vyučovanou látku, pamatovat si základy tématu, nebo také jako o neschopnosti udržet pozornost během přednášky a o nedostatku trpělivosti/kázně při práci se studijními materiály. A mluví také o srovnávání se s „nadanějšími“ spolužáky – o strachu „odkopat se“ položením hloupé otázky. Jistě je bezpečnější mlčet než jediným dotazem odhalit dalekosáhlé neznalosti, neřkuli natvrdo. Odkazuje na článek The importance of stupidity in scientific research (Schwartz 2008), uvedený autentickou vzpomínkou na setkání autora s bývalou spolužačkou, která podle vlastních slov opustila studium přírodních věd proto, že „už dál nesnesla ten neustálý pocit, že je prostě hloupá“. Autor ji přitom považuje za „jednoho z nejbystřejších lidí, které kdy poznal“.

Stále je tu řeč o něčem, co ve skutečnosti není hloupostí samotnou, ale pocitem vlastní hlouposti. Řešením ale není si na ten pocit zvyknout. Řešením není ani vybičovat plíli natolik, že člověk konečně

začne všechno chápat a všemu už dopředu rozumí, protože si vše pečlivě nastudoval. J. Štenc se nejvíce dotýká podstaty Schwartzova sdělení tehdy, když mluví o své „marné snaze pochopit, co mé výsledky vlastně znamenají“. Schwartz totiž chápe vědu především jako existenciální setkání člověka s neznámým, přímo jako „ponoření se“ do neznáma. „Dokud se nedobereme odpovědi nebo výsledku, nemůžeme si být jisti, zda jsme položili tu správnou otázku nebo zda jsme provedli ten správný experiment,“ říká a provokativně dodává: „Jestli si nepřipadáme hloupí, znamená to, že jsme se doopravdy nesnažili.“ Důležité, dosud nezodpovězené (nebo možná ještě ani nikdy nepoložené) otázky nás staví do situace, kdy zcela nechráněni hledíme tvář v tvář obrovskému neznámu, kterým je svět. Schwartz uzavírá svou úvahu apelem na změnu důrazu ve vědeckém vzdělávání. Připouští, že je to pro studenty velký posun, přijmout, že vytváření vlastních objevů je nerozlučně spojené s nejistotou, blouděním slepými uličkami a intenzivním pocitem vlastní nedostatečnosti, protože si už zvykli na to, že se od nich očekávají především správné odpovědi (založené na pečlivém nastudování, co kdysi objevili jiní lidé).

Proč se to ale děje? Není chyba už ve všeobecném přesvědčení veřejnosti, že vědci znají odpovědi na všechny otázky? Chytří a nadaní studenti pak možná dopředu očekávají, že dráha vědce v nich jenom ještě víc posílí příjemný pocit výlučnosti, který zažívali, kdykoli správně odpověděli na libovolně obtížnou otázku středoškolských učitelů. Může to ale být i naopak. Rozhodnutí jít studovat přírodní vědy může vycházet právě z mrazení, které vyvolává dotyk neznáma. Touha číst ve světě jako v knize, pátrat po smyslu věcí, i své vlastní existence, není přesně toto jedna z prvotních pohnutek, proč mnohý z nás začal „dělat vědu“?

Člověka motivovaného tímto způsobem může naopak odradit přílišný důraz na metodu, neustálé opakování předem osvědčených postupů nebo zredukování poznání na precizně provedenou statistickou analýzu. Všechno je otázka jemného vyvážení. Jistě výše zmíněné pocity jsou velmi intimní záležitostí a ne každý se s nimi chce svěřovat ostatním. Na druhé straně, pokud převládne atmosféra vzájemného trumfování svou chytrostí a technickou bravurou, „šťourání“ do zvolené statistické metody, aniž byl slůvkem zmíněn smysl pokusu a význam výsledků s ohledem na prohloubení dosavadního poznání, může se stát, že někteří lidé ztratí motivaci a odejdou, protože už nechťejí „dál hrát tu hru“. A to by mohla být obrovská škoda!

Citovaná literatura uvedena na webové stránce Živy.

Orig. V. Renčín